

AZ ÚJ MAGYAR NÉPIESSÉG.

A népiesség kérdéséről az elmúlt évek folyamán rendkívül sokat vitatkoztak. A nép, amelyet már annyiszor felfedeztek és elfeledtek, ismét divatba jött. Az irányában megnyilvánuló új érdeklődés ma is változatlanul erős, s ha a jelek nem csalnak, még inkább erősödni fog. Az új népies áramlat — ezt mindjárt kezdetben meg kell jegyeznünk — nem magyar különlegesség; a magyar szellemi élet ezen a területen is része az európainak. A «nép» Európa-szerte emelkedett jelentőségben: irodalmi mozgalmak írták jelzőként zászlajukra s politikai rendszereket építettek fel nevében. Világos, hogy a vitákban, amelyek folyamán a legkülönbélebb erők mérköztek s mérkőznek egymással, a néphez kapcsolódó régi fogalmak és képzetek mérhetetlen változáson mentek át. Nem mintha a múlt században kialakult eszmék egyszerre feledésbe merültek volna; sőt az új gondolatok magvai nagyrészt éppen a megvetett s lenézett XIX. században vettek el. Ami megváltozott, az a néppel kapcsolatos ideológia szerkezete, értékrendje, a közgondolkodásban s a politikában vitt szerepe. A népies mozgalmak európai helyzetképe egyelőre a maga egészében áttekinthetetlen: mindnyájan benn vagyunk a történelmi áramlat sodrában; az áradat egyre nagyobb s egyre zavarosabb. Nincs tehát mit csodálkoznunk azon, hogy az új népies mozgalmak nálunk is a legteljesebb eszmei zűrzavar képét mutatják. Azt pedig, hogy az idetartozó prob-

lémák körül oly szenvedélyes s szinte már létünk legmélyebb kérdéseit érintő küzdelem folyik, természetesnek kell tartanunk, ha figyelembe vesszük azt a rendkívül jelentős szerepet, amelyet a népies mozgalmak a magyar történelem egész folyamán játszottak.

Tudnunk kell, hogy a magyarság jóformán a múlt század végéig túlnyomó többségében földművelő volt; a politikai és szellemi uralmat egy vékony elit gyakorolta a jogaik szerint tán megoszló, de életkörülményeik szerint egységes paraszti rétegeken. Bármilyen szociális mozgalom tehát, amely mögött nagyobb tömeg állott, szükségképpen megtelt népies elemekkel. Az uralmat gyakorló felsőbb rétegek viszont, a magyar történelem sajnálatos fejleményeként, legalább is az utóbbi századok folyamán, kisebb-nagyobb mértékben idegen származásúak, vagy szellemileg elidegenedettek voltak. Minden olyan mozgalom tehát, amely a magyarság vérségi és szellemi megújítását tűzte ki céljául, szükségképpen elsősorban a nép felé fordult: a parasztság világához, amelyben az ősi, romlatlan, önmagához hű magyarság őrzőjét pillantotta meg. A népbarát hang ehhez képest ősi örökség a magyar irodalomban. A méltatlan urakat feddő és a nép ügyét képviselő író arca tekint ránk már költészetünk első emlékeiből s nem véletlen, hogy nemzeti klasszicizmusunk, a nyugateurópai példaktól erősen eltérő módon, a népi műveltség felől, a népelet s népköltészet ihlető erőire támaszkodva, bontakozott ki. Minthogy pedig a magyar történelem folyamán a szociális és nemzeti mozgalmak egyaránt a népben keresték erőforrásaikat, természetes, hogy a magyar szellemi élet egész fejlődésében rendkívül jelentős szerep jut a népies eszméknek. A körülöttük folyó vita csak a fejlődés egy-egy korszakos állomásán ül el, olyankor, amikor a felgyúlt társadalmi feszültségek bizonyos mértékig kiegyensúlyozódnak, az elidegenedés veszélyében

vagy állapotában lévő felsőbb s az elzárkózásra hajlamos alsóbb műveltség százados szakadéka, ha csak egy-egy történelmi pillanatra is, de áthidalatnak.

A magyar történelem folyamán a legutolsó ilyen összegező, összefoglaló megállapodást nemzeti klasszicizmusunk kora jelenti. Ennek hatalmas társadalmi és szellemi tőkét élte fel a XIX. század második fele. Széchenyi, Petőfi, Eötvös, Arany, Deák nagy nemzedéke egy viszonylag rendezett országot s egy alapjaiban egységes műveltséget hagyott utódaira; a XIX. század azonban már egy feldúlt, szétbomlott magyar világot talált itt, amelyben az egyensúlyukat veszített régiek mellett egyre több új, addig ismeretlen erő került ellentétbe egymással. A magyar világ évszázados szerkezete átalakult. A népiesség szerepe is megváltozott, jelentősége egyidőre szinte teljesen el is homályosodott. Csak az elmúlt két évtizedben toldott ismét az érdeklődés homlokterébe, annak jeléül, hogy a magyar politikai és szellemi élet területén ismét egyre nagyobb súllyal jelentkeznek a nagy paraszt-tömegek felemelkedésének s a magyarság szellemi és vérségi megújításának kérdései. Az új népiesség tehát nem pusztán irodalmi divat, ízlésáramlat, egyéni kezdemény, hanem növekvő s megoldást kereső társadalmi és nemzeti forrongások kifejezője is; zavarossága társadalmi és szellemi állapotaink kuszaságát is híven jellemzi.

Az új népiesség nevével összefoglalt mozgalmak nem mai eredetűek; gyökereik mélyen visszanyúlnak a múlt századba. Bármennyire mai érdekűek is tehát, mégsem vezethetők le pusztán csak a jelen társadalmi és politikai valóságaiból. Ahhoz, hogy alakváltozásait, egymáshoz s a magyar élet egészéhez való viszonyukat megérthessük, szükséges, hogy ne csak társadalmi, hanem történelmi előzményeiket is ismerjük.

I.

Mindnyájan tudjuk, hogy a mai helyzet egyik legjellemzőbb tünete a népiesség körül kialakult eszmék ellentmondásokkal telt zűrzavara. Mielőtt tehát a sokrétű, gazdag indázatú anyag áttekintéséhez fognánk, tisztáznunk kell egy-két alapkérdést. Természetes, hogy csak a számunkra legfontosabbakat; a teljes fogalmi készlet áttekintése és megrostálása — amire egyébként éppen napjainkban égető szükség lenne — túlnő kereteinken. Hiszen csak a «nép» fogalmának meghatározásáról s történelmi alakváltozásairól is egy kis könyvtárra valót írtak már össze. Mi ezt a szót — a legfontosabbat az egész nomenklatúrában — abban az értelemben használjuk, ahogy az elmúlt század magyar köznyelvében szerepelt; elsősorban tehát a magyar parasztságot, vagy tágabb értelemben a falvak, puszták és tanyák népét jelöljük vele.

Legáltalánosabb megfogalmazásban mármost népiességen a nép élete, szociális és műveltségi állapota, művészete, hagyományai és erkölcsisége, egyszóval a nép egész világa iránt megnyilatkozó aktív érdeklődést értjük. Ez az érdeklődés természetesen a valóságban sokféle irányú: ezért beszélhetünk jogosan népies politikáról, irodalomról, öltözködésről, művészetről, stílusról, ízlésről, stb. A népiesség — s ez rendkívül fontos vonása, — mindig a magasabb, vagyonosabb, hatalmasabb vagy műveltebb rétegek körében fejlődik ki, előfeltétele tehát a nép és a felsőbb rétegek közt kialakult határozott, észrevehető és öntudatosítható különbség. Mert igaz ugyan, hogy a népről alkotott képzetek nem mindig felelnek meg a valóságnak, sőt vonzóerejük titka nem egyszer éppen az, hogy egy valótlan, vágyakból s álmokból szőtt képzeletbeli világ szép és izgató vonásait tükröztetik, mégis bizonyos, hogy a nép élete és kultúrája mindig mint az övékétől

különböző világ jelenik meg a felsőbb rétegek öntudatában, akár maguk akarnak attól tanulni vagy ahhoz alkalmazkodni, akár azt akarják magukhoz emelni. A népkörében megfigyelhető «népies» mozgalmakról, ha egyáltalán lehet így nevezni őket, rendszerint csakhamar kiderül, hogy kitalálóik, sugalmazóik és fenntartóik a magasabb rétegekből kerülnek ki. Természetes, hogy a nép és a fölötte élő rétegek közt nem mindig van áthidalhatatlan szakadék s bizonyos, hogy a szervesen kialakuló kultúrákban állandó a felfelé és lefelé egyaránt ható társadalmi és szellemi vérkeringés. A felsőbb rétegek műveltsége mindig vesz fel hatásokat a nép világából, a nélkül, hogy ennek a folyamatnak minden esetben különösebb jelentőséget tulajdonítana. Ezért beszélhetünk — Arany János megkülönböztetése szerint — öntudatos és öntudatlan népiességről. Az öntudatlan népiesség jelenségeivel állandóan találkozunk minden zavartalanul kifejlődő műveltség körében; az öntudatos népiesség jelentkezése — amennyiben valóban többről van szó pusztá izlés-divatnál — mindig valamilyen társadalmi vagy nemzeti válság, funkciózavar jele. S minthogy e válságok a történelem folyamán egyre más és más alakban jelentkeznek, a népiesség is csupán mint történelmileg változó, a mindenkori társadalmi, politikai és szellemi helyzet egészéből magyarázható jelenség írható le a maga valóságában. Ha van is valami közös alapvonás, pl. a felvilágosodás, romantika vagy a XIX. század végének népiességében, a különbség, mérv elválaszthatja őket egymástól, szinte nagyobb a rokonságnál. A népiesség tehát történelmi jelenség s mindig egy-egy korszak nagy mozgalmainak részleteként, a korszellem, vagy ha jobban tetszik, az ideológia változó eszméitől befolyásolva jelenik meg. Ezért nem tanácsos — ha csak nem valamilyen szükségből erényt csináló munka-hipotézis szolgálatában

— az irodalmi népiesség jelenségeit a politikai és szellemi élet egészétől elszigetelten vizsgálni. Ha valahol, úgy ezen a területen bizonytalanság van az általános kor- és eszmetörténeti háttér felidézésére.

II.

Említettük, a néppel kapcsolatos mai ideológia lényegbevágó elemeit az elmúlt másfél századtól kaptuk örökségbe, attól a kortól, amelynek egyik legfontosabb szellemi délkörét Magyarországon éppen a népiesség jegyében húzhatnók meg. Horváth János, a magyar irodalmi népiesség történetéről írt alapvető művének már legelején figyelmeztet: «a népiesség, bár egyedül az irodalomtörténet megvilágításában vált közkeletű műszóvá, korántsem kizárólag irodalomtörténeti jelenségnek a neve». Szerinte «annak a nagy nemzeti mozgalomnak egészében, amely a XVIII. század közepe tájától kezdve forr, buzog, áramlik: a népiesség a hagyománytartalek számontartója, a népfaji örökségek biztosítója, őre és propagálója». Ez a meghatározás természetesen inkább csak a kezdeti mozgalmakat jellemzi a maguk egészében: a fejlődés későbbi fázisában, mikor a reformkor hullámai egyre lázasabbá és forradalmibbá válnak, a népiesség jelszavai az újítás legmagasabban lobogó zászlaira kerülnek. Érthető tehát, hogy ez a százados erőjáték, amelyben a hagyomány és haladás, a maradás és forradalom hatalmai mérköztek egymással, a népiesség problémáját a maga teljes egészében felszínre hozta. S minthogy a kérdések nagy része, ha tisztázott is, megnyugtató, végleges megoldást nem nyert, nem meglepő, hogy a problémák felvetésének s a velük szemben való állásfoglalásnak mai formái alapjukban véve kevés újdonságot jelentenek a múlt ismerőjének.

Lényegükben változatlanul állnak ma is egymással szemben a népért tenni, az ő ügyét képviselni kívánók és azok, akik a magasabb rétegek érdekében akarják felhasználni a népi világ értékeit. A felfogások és magatartások további alakváltozatainak is csaknem mindegyike megtalálhatja a maga őseit a harcokkal s alkotásokkal telt múltban. «Tegyük műveltté a népet, hogy boldogabb lehessen», tanította már Bessenyeiék felvilágosodása s ezen a nyomon haladva jutunk el Eötvös népoktatási törvényéig, a háború utáni népiskola-építő tevékenységig s az iskolai és iskolán kívüli népművelés mai lázáig. «Szabadítsuk fel a népet a gazdasági rabság és tehetetlenség bilincseiből, s tegyük gazdaságilag önállóvá», tanította Berzeviczy Gergely s ezen a nyomon haladva jutunk ol, a földbirtokrendezési törvények során át, a ma is dúló földreform-vitáig s a szövetkezeti mozgalmak kibontakozásáig. «Engedjük a népet az alkotmány sáncain belülre, hogy megvédhesse érdekeit s hogy résztvehessen az országos dolgok irányításában», követelte Széchenyi s az ő nyomán indulhatunk el a népképviselő, az általános választójog intézményes biztosítása *xité* vezető utakon. «Tegyük úrrá a népet az irodalomban, hogy azután a politikában is úrrá tehessük», adta ki a jelszót Petőfi s az ő szavára hivatkoznak ma is még azok, akik szívesen akasztatnának királyokat és grófokat, hogy a nép uralomra juttatásának útjából elhárítsák az akadályokat. De ha Bessenyeiék tanítani akarták a népet, Orczyék és Gvadányiék meg szerették volna tartani romlatlan egyszerűségében s — magyar parlagi Eousseauk örök példájára, — azt bizonygatták, hogy tőle kell megtanulni az igazi boldogság titkát. S ha mindig volt is valami múltó, felszínes vonás a jó társaság divataiban, az irodalom és művészet a megújulás gazdag forrásait találta meg a nép világában. Azok, akik a népet gazdaggá, vállalkozó kedvűvé akarták

tenni, hamarosan kiegészültek azokkal, akik tudták, hogy a gazdag nép több adót fizet, jobb fogyasztó és értékesebb piac a szegénynél. Széchenyi tiszttában volt azzal, hogy nemcsak a nép nyer akkor, ha tevékeny része lesz a nemzetnek, hanem a nemzet is, ha a tömegek újkori mérközésében megnyeri magának a népet. S tudták ezt mindazok, akik az elidegenedett vagy idegen rétegek visszamagyarítására s egy igazabb, gyökeresebb magyarság kifejlesztésére törekedtek, politikusok, írók, művészek egyaránt.

Ezek voltak azok, akik a vak népuralmi álmok s a rideg népelnyomó erőszak harcában az egészséges szervesseggel felépülő nemzetet látták, a nemzetet, amelynek a nép alapja, de részese is, amely hű marad önmagához, tápláló talajához és gyökereihez a nélkül, hogy megrekedne a parasztkultúra szűkre szabott lehetőségei, elzárkózó magatartása s partikularizmusa mellett. Tudjuk, hogy ha a nemzetnek erről a felfogásáról szólunk, a magyar reformkor nagy nemzedékeinek, nemzeti klasszicizmusunk legnagyobb alkotóinak szellemét idézzük. Ennek a példadóan teljes és hű magyar világképnek keretében a népiesség is megtalálta az őt megillető helyet: alapja, kiindulópontja s ellenőrző mintaképe lett a nemzet egészét áttekintő és szolgáló műveknek, a nemzeti azonosság eleven őrzője volt, természetes fék a rohanó fejlődésen, megkötő gyökér a haladás világokat átjáró, népeket elvegyítő erős széljárásában. Nemzeti klasszicizmusunk páratlanul öntudatos, rendkívüli lemondással, áldozattal és fegyelemmel megvalósított műve azonban egy kisebb javatéteg roppant erőfeszítésének eredménye volt csupán. Hogy a nemzet minden rétegét átható termékeny társadalmi valóssággá is válhassék, a fejlődés nyugodt, következetes, egészséges menetére lett volna szükség. De a nagy történelmi alkalom, sajnos, túl gyorsan elmúlt, hogysen lehe-

tősegei teljesen kihasználhattak volna. A XIX. század második felét a kivívott rend egyre rohamosabb ütemű felbomlása jellemzi.

III.

A kiegyezés rendkívüli lehetőségeket s feladatokat hozott a magyarságnak. Az ország sorsát intéző nemzedékek — helyesen vagy helytelenül, most ne kérdezzük — elsősorban három probléma megoldását tartották szükségesnek. Mindenekelőtt olyan vezetőréteget kellett teremteniük, amely képesnek látszott arra, hogy a mérhetetlenül megnövekedett politikai, hivatalnoki, gazdasági és szellemi tennivalókat elvégezze. Azután meg kellett találniok a Monarchia keretében való elhelyezkedésnek olyan formáját, amelyben a magyarság birtokállománya leginkább megtarthatónak, befolyása növelhetőnek, teljes önállósodása előkészíthetőnek ígérkezett. Végül úgy látszott, mindkét előbbi cél szolgálatában minden eszközzel biztosítani kell a magyarság számarányának, gazdasági, politikai és szellemi súlyának növekedését. Az állam megszervezése az elit kérdését, a függetlenségi harc a közjog és külpolitika problémáit, a magyar főlény biztosítása pedig az beolvasztás feladatait állította a közérdeklődés homlokterébe. Világos tehát, hogy a nép ügye egyre mélyebb homályba borult, hiszen egyébként is úgy tett: az alkotmányos vívmányok már régen meg is oldották a századok óta megoldatlan kérdéseket. Ha a népről szó esett — eltekintve a szabályt erősítő egypár kivételtől — ez mindig elsősorban az említett három szempont jegyében történt. A népiesség ebben a korban ismét elszakadt a nép igazi problémáitól, sőt nem egyszer a nép javával ellenkező érdekek szolgálatába került.

Amíg a klasszicizmus nagy alakjai még életben voltak, ha egyre jobban visszavonultak is a közélettől, legalább

jelenlétükkel, egy-egy kritikai megjegyzésükkel képviselték a régi esszenciát a mind higabb áradásban. Helyüket azonban, sajnos, túl korán átadták epigonjaiknak. Ezeknek kezén az életből tan, a tapasztalatok, erőfeszítések eredményeként létrejött rendből megtanulható szabály, az életmű adta tekintélyből akadémiai dekórum lett. Velük szemben tehát joggal hivatkozhatott arra az újítás, hogy az élet szelei az ő vitorláit dagasztják. Amíg így a magyar szellemi élet hivatalos fórumain a legmagasabb polcra emeltettek a nép-nemzeti eszmények, a mindennapi valóságban ismét egyre végtetesebben szétváltak a nagy alkotók műveiben termékeny békére kényszerített ellentétek.

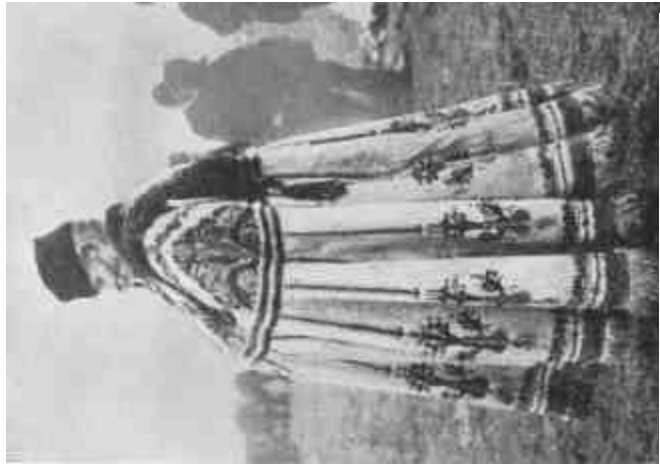
Az a hangoskodó, «kelmei», facér népieskedés, amelynek képviselőit Arany úgy megvetette és Gyulai úgy elnadrágotta, ismét mind garázdábban s elbizottabban pengette sarkantyúit. Befolyásának növekedéséhez nemcsak az járult hozzá, hogy kész volt a tömegek olcsó hazafiaskodását, pallérozatlan ízlését kiszolgálni, hanem még inkább az a körülmény, hogy tele torokkal hirdette a függetlenségi politika minden szólamát s hogy az akadémikussá merevített, nehezebben hozzáférhető Arannyal szemben Petőfi nevét írta zászlaljára. Petőfi közvetlensége olcsó hányavetiséggé, erkölcsi bátorsága vakmerő szájaskodássá, tiszta népi ízei a tájszótár anyagával agyon fűszerezett, értelmetlen parlagiassággá váltak ugyan ez élősdiak kezén, s mégis, minthogy e kivételes költő méltó kultusza egyáltalán nem tudott kifejlődni, úgy látszott, örökségének kizárólagos hordozói e borzas, pipás, sujtásos fenegyerekek lettek. A névsor, amelynek legmagasabb pontját tán Lisznyai, mélypontját pedig Hazafi Verái János jelenthetné, elmerült az idő árjában; ez a tábor nem hozhatott létre időt álló alkotásokat, de jó volt arra, hogy a népies költészet rossz hírét költse s a nép ügyét a jó társaság szemében nevetségessé tegye.

Különösen akkor, amikor a kialakuló új vezető rétegek amúgy is hajlamosak voltak a népre felülről lefelé, kezdetben bizonyos népbaráti leereszkedéssel, hovatovább azonban egyre leplezetlenebb lenézéssel letekinteni. A hagyományai, befolyása s helyzete miatt a nemzeti reprezentációra elsősorban alkalmas gentry társadalmi s irodalmi szépségeszményeit köztudomásúan elsősorban a mind nagyobb tömegekben városba költöző vidéki közép-nemesség határozta meg. Ez magával hozta vidékies, patriarchális társadalomszemléletét, amely a maga határozottan kiszabott, alacsonyabb helyére utasította a népet. Az irodalomban, amely e szemléletet tükrözte, egyelőre alig volt komoly nópellenes vonás, sőt, a honvágy és emlékezés fényei által megszépített magyar vidéki élet színterében a népet is valami boldog bukolika újfajta, pásztoraiként mutatta be. Gondoljunk csak Baksay békés, bölcs és boldog tájaira, a népszerű anekdotagyűjtemények tisztelettudó, sorsukkal megelégedett parasztjaira, vagy akár Mikszáth és Gárdonyi idilli falvaira . . .

Ezt a patriarchális ízű, szép és színes magyar világot, amely lassanként teljesen valótlan messzeségekben ringott a folyton súlyosbodó légkörű magyar népi világ fölött, ezt a paradicsomi varázst, amely egyszerre volt zsongítója a nyugtalankodó szociális lelkiismeretnek s táplálója a nemzeti büszkeségnek, ezt a kitűnően használhatónak látszó propagandaeszközt hasznosította azután a múlt század vége felé kibontakozó asszennilációs kultúrimerializmus. Az a törekvés, amely a soknyelvű nemzetiségi államot lehetőleg egy-két emberöltő leforgása alatt egynyelvű nemzetállammá akarta átformálni, természetesen igyekezett megnyerni a beolvasztható rétegek minél nagyobb tömegeit s azon volt, hogy az áthasonulást mentől könnyebbé tegye. A beolvadtak műveltebb, a közszellem alakítására befolyást gyakorló rétegei — elsősorban a

Katólyi belső, katólyos és lángrótt suba alapján
tervezte Zsuzsolyiné Tivola Klára.

Jásztrókesztőlás suba, rótt- és lángrótt-úszóval.
(Séprajzi Múzeum felv.)

németség és a német műveltségű zsidóság — magukkal hozták azokat a képzeteket, amelyeket a német vulgáromantika s méginkább az osztrák-magyar biedermeierirodalma alakított ki a magyar népről s amelyeket népszerű színgazdagságuk miatt a magyar irodalom is elfogadott s még tovább fejlesztett. Jókai festői népbábrázolásától egyenes út vezet a népszínművek kulissza-népiességéhez, amelynek képviselői azt hitték, magyar stílust teremtenek, ha a szecesszió nemzetközi formáit a magyar nép művészet díszítéseivel futtatják be. Az így kialakult felületi, kirakatba tett, magyarkodó népiesség vonzó hatást gyakorolhatott a beolvadók nagy rétegeire — Budapest megmagyarosodásában, egyesek szerint, döntő szerepet játszott pl. Eákosi Jenő Népszínháza — bizonyos azonban, hogy meghamisította a népi valóságot, s hogy nagy mértékben hozzájárult a népiesség értékét és jelentőségét egyre végletesebben tagadó ellenzék öntudatosodásához.

Nem kétséges, hogy ennek az ellenzéknek kialakulásában szerepet játszott a nemzedékek küzdelme is; az új nemzedék felszabadulási törekvéseinek első lépése rendszerint a teljes ellenzékiség. Amikor tehát a Eeviczky-Komjáthy nemzedék nem is annyira a nagy klasszikusokkal, mint sokkal inkább epigonjaik hivatalos nép-nemzeti akadémiájával szemben a kozmopolita vagy filozófiai költészet irányában elindult, úgy látszott, csak az irodalom belügyéről van szó. Ez a, sajnos, oly korán elhanyagolt nemzedék a maga irodalmi gyakorlatában nem is szakított még teljesen a magasabb, költészeté finomított népiesség minden elemével. A végleges szakítás akkor következett be, amikor, az elszigetelt írói kísérletek után, már egy új, a maga ízlését és öntudatát határozottan érvényesítő társadalmi réteg lépett fel cselekvő tényezőként az irodalmi élet színterein: a századvég magyar városi polgárságának feltűntével.

Ez a réteg, ha vannak is előfutárjai, a maga nagy tömegeit a XIX. század második felében nevelte fel s az öntudatosodás gyors s éppen ezért meglehetősen felületi hatású fokozatain átmenve, a század végén már mindig jobban függetlenítette magát a hagyományos magyar ízléstől és életszemlélettől. Szellemének, magatartásának és ízlésének kialakítására a máról-holnapra világvárossá duzzadó Budapest volt döntő hatással; a hagyományosaknál újszerűbbet, izgatóbbat s inkább az ő testére szabottat kereső érdeklődése Nyugat modern nagyvárosai felé fordult szépségeszményekért. Nincs tehát mit csodálkozni azon, hogy a népnek irodalmilag egyébként is eléggé diszkreditált világától elfordult, sőt azt egyre erősödő ellenérzéssel figyelte. Ez a kor Európa-szerte a város és falu, a polgári és paraszti életforma elszakadását mutatja. Magyarországon a szakadék még csak mélyül; az a tétel, hogy a vidék az ázsiai elmaradottság, a művelt, szellemi életre vágyó emberekhez méltatlan sivatagi magány földje, itt már a valóságnak nem is mindenben ellentmondó hirdetőket talált akkor is, amikor a világváros és falu közti szakadéknak híre-hamva sem volt. Az a nagyvárosi irodalom, amely különböző kísérletek után a «Héttőben találta meg első nagyhatású orgánumát, már nemcsak társadalmilag nem tudott többé kapcsolatot találni a néppel, hanem a romantikus, irodalmias népies divat elemeit is elvetette. Göre Gábor alakját még a népbarát közhangulat ihletében alkotta meg Gárdonyi; az a mosolygós vállveregetés azonban, amellyel az úri középosztály kezelte a sután bölcs alföldi bíró alakját, egyre jobban háttérbe szorul a gúny és lenézés gesztusai mellett. A fejlődés ebben az irányban egyenes vonalban halad tovább: azok az értékek, amelyeket egy nagy félszázad erőfeszítése hozott fel a nép életéből, költészetéből és művészetéből, hovatovább teljesen feledésbe merülnek, vagy lenézés tárgyává

lesznek. Azok a törekvések, amelyek a változott ízlésnek megfelelő új stílus kialakítását célozzák, egy a népi gyökerű klasszikus realizmussá] homlokegyenest ellenkező magas-irodalmi, nagyobbrészt nyugati fogantatású ízlés jegyében állnak. A népies hang a XX. század elejére már a legjobbak szemében is a múlt szűkös, szegényes, avitt. kimerült örökségének látszik.

IV.

Hamis volna azonban képünk, ha a felbomlás, az elmeszesedő, politizáló s értékoldó hagyománymentés meg a gyökértelen, sietős újítás jelenségei mellett nem vennők észre azokat a törekvéseket, amelyek egy épebb hagyomány megtartásának s egy megalapozottabb jövő előkészítésének szolgálatában állottak. Az ismertetett irányok, bár a közönség nagyobb rétegeire hatottak, vagy talán éppen ezért, a mindenkori aktualitásból táplálkoztak s időálló műveket alig hoztak létre: jelentőségük inkább társadalom- és korszellem-történeti. A kor igazán értékes alkotásai, teremtő erejű eszméi a zajló felszín alatt, egy kisebb, zárkózottabb s egyelőre hatásában is szűkebb körre korlátozódó elit körében lelhetők fel.

Nem lehet például elég nagyra becsülni azt a gyűjtő és rendező munkát, amelyet a legjobb klasszikus hagyományokat folytató s az európai fejlődéssel lehetőleg lépést tartó tudományos néprajzi kutatás végzett. Az első magyar néprajzkutatók körei — gondoljunk csak a Kisfaludy-Társaság s a Néprajzi Társaság működésére — szervezték meg, nem egyszer a legteljesebb közönnyel küzdve, az első komolyan számbaveendő néprajzi gyűjtéseket, ezek tették meg alapját s tették lehetővé megjelenését azoknak a gyűjteményeknek, amelyek nélkül komoly néprajzi munka ma már el nem képzelhető. Az érdeklődés-

nek bizonyos, elsősorban az irodalmilag, művészileg s kultúrtörténetileg érdekes anyag körére korlátozódó egyoldalúsága, a népi művészet és műveltség szociális előfeltételeinek s a népi társadalom aktuális kérdéseinek elhanyagolása: az ilyesfajta vádak indokolatlanul érték ezeket a törekvéseket, amelyek természetesen a néprajztudomány egykorú módszereihez és szakkérdéseihez igazodtak s éppen ezért végezhetek a maguk területén alapvető munkát. Ne feledjük el, hogy ez a szakszerű gyűjtő és feldolgozó tudományos munka végigkíséri például Bartók Béla és Kodály Zoltán nagyszerű művészi pályáját. Azzal is tisztában kell lennünk, hogy a «nép- és táj-kutató» munkának, a magyar népi műveltség aktuális felhasználásának az a nagyvonalú koncepciója, amely például Györfly István előadásaiban és munkaterveiben kezdett kibontakozni, az évtizedes, szorgos előkészítés nélkül elképzelhetetlen lenne.

A másik terület, amelyen a századvég irodalma valóban újat és értékeset adott: a népelet valóságos ábrázolása. A magyar realizmus nagy mesterei voltak az elsők, akik teljes függetlenséggel, az epigon vagy a lázadó elfogultsága nélkül álltak szemben nemzeti klasszicizmusunkkal s nem utolsó sorban ezért tudtak a maguk területén olyan figyelemreméltó teljesítményeket felmutatni. Ez a realista irodalom elsősorban a valóságot igyekezett a maga némi-leg eszményítő tükrében megmutatni. Minthogy Magyarországon jóformán csak két olyan réteget talált, amely a maga érett, kész életformájával szinte törés nélkül volt az irodalom világába átmenthető: a gentryt és a falusi népet, természetes, hogy elsősorban ezek felé fordult érdeklődésével. Ennek a népiességnek — amelynek főbb képviselői közül elég lesz itt Mikszáth Kálmánt, Gárdonyi Gézát, Tömörkény Istvánt s Móra Ferencet megemlítenem — voltaképpen alig van már köze a klasszikusok

népiességéhez. Petőfi, Arany a nép világának, költészetének, nyelv-, ritmus- ember és világteremtő képzeletének erőit akarta felszabadítani, a realisták csak életének őket érdeklő részleteit tükröztették. Ha a romantikus lángelme Prometheusként az égből hozta a költészet lángját s úgy szeretett volna műveket teremteni, mint az Isten, Petőfi, s még inkább Arany, úgy akart alkotni, mint a nép. A realisták nem szándékoztak semmiből új világot teremteni: nem azonosultak sem a természettel, sem a néppel, legfeljebb együtt éltek vele. Alkotásaikban a falusi élet alakjait, hangulatát, színeit és mozdulatait találjuk meg, nem kibontakozó alkotó erőit. Képeik felszíne a kor szellemének megfelelően derűs, idillikus, megelégedett. A felszín mélyén azonban — hiszen ezért voltak a valóság jó megfigyelői — már az Ő műveikben is érezhető a mélység egy-egy örvénye. Ezek az örvények, a patriarchális magyar élet mind jobban elmérgesedő sebei, kezdenek felszakadni a magyar szociális realizmus íróinál.

Ez a szociális realizmus az elődök hosszú sorára tekintethet ugyan vissza, egységes, a múlttal szervesen összekapcsolódó s utódokat nevelő mozgalmat azonban nem képes életre hívni. Hordozói egyelőre nem is tudnak olyan alkotásokat felmutatni, amelyek felérnének például Eötvös művének, «A falu jegyzőjének magaslatáig. Egyesek, mint a nagy tehetségű, mély látású és igen nagy reményekre jogosító Justh Zsigmond, túl korán elnémulnak, mások, mint a kitűnő szemű, de féktelen temperamentumú Tolnai Lajos, elvadulnak s ezért nem tudnak megfelelő eredményt elérni. De jelentősnek nem is annyira alkotásaik művészi értéke, mint sokkal inkább problémalátásuk újszerűsége s igazsága miatt tartjuk őket. Ők az elsők, akik megint a nemzeti élet egészében keresik a nép, vagy konkrétobb, pontosabb megjelöléssel, a parasztság szerepét. Életét nem tükröztetni akarják tehát, hanem

a rossz és egyre inkább romló magyar élet megújító forrásaként hasznosítani. A népről alkotott képük, éppen nemzetpolitikai szempontjaik erős érvényesülése miatt, nem mindig hű — a mi századunk tizes éveitől kezdve mind jobban kibontakozó magyar parasztmítosz csíráit pl. náluk kell keresnünk — de lényegesen hívebb s mélyebb távlatú, mint akármelyik egykorú írónké. S az ő nyomdokaikon halad tovább az az irodalom is, amely egyrészt a falusi élet nyers, naturalista ábrázolásával, másrészt az uralmat gyakorló osztályokat körülvevő illúziók megtépázásával oly erős hatást gyakorolt napjaink szociális szemléletére.

Az ő irodalmuk, ha nem teszi is a költészetet a politika szolgálojává, mégis erősen publicisztikai jellegű. S nem volna nehéz azokat a szálakat, eszmei s magatartásbeli rokonvonásokat és társadalmi előfeltételeket kimutatni, amelyek őket e kor egyes éleslátású és pesszimista közíróval összekötik. A vezető osztályok népi s szellemi idegensége vagy lassú gyökérvesztése, a liberális szabadversenyben egyenjogúsított, de magára hagyott nép mindinkább súlyosodó bajai, az elhelyezkedést találni nem tudó magyar népfölösleg, az agrárszocialista mozgalmakban kirobbanó s elfojtott de meg nem oldott, már-már forradalmi nyugtalanságok, a szapora vagy gazdaságilag talpraesettebb nemzetiségek térfoglalása a kivándorló, egykézű, betegségek tizedelt és nevelésében elhanyagolt magyarság kárára: mindezek a kérdések megtalálták a maguk egykori publicisztikai kifejezését, a nélkül azonban, hogy — legalább is egyelőre — nagyobb visszhangod verhettek volna. A fejlődés csakhamar túl is lépett rajtuk. Bartha Miklós, Egán Ede, Vadnay Károly és társaik publicisztikáját még a hagyományos magyar értékrendet féltő aggodalom hatja át; egységes nemzeti eszmény jegyében születnek meg Darányi Ignác földbirtokrend e-

zési elgondolásai s a lassan bontakozó szövetkezeti mozgalom eszméi is. A problémák azonban nem oldatnak meg s a folyton növekvő feszültséget már mindinkább az egyes politikai csoportok igyekeznek a maguk céljainak elérésére hasznosítani. A XX. században egyre gyorsul a fejlődés s mindig jobban radikalizálódnak a szembenálló eszmék és erők. Az uralmat birtokló rétegek a néppel igyekeznek sakkban tartani a polgári radikalizmus és munkásszocializmus mozgalmait, ezek viszont a maguk eszméinek szeretnék megnyerni a «feudális, reakciós» Magyarország ellen harcra hívott népi tömegeket. E mérközés folyamán természetesen rendkívül sokrétű szociográfiai — ha szabad ezt a műszót már az akkori viszonyok közt is alkalmaznunk — s még nagyobb terjedelmű publicisztikai anyag kerül felszínre; ami hiányzik, az az összefoglaló, a zűrzavaros anyagban rendet teremtő egységes felfogás.

Érthető tehát, hogy amíg a népi valóság feltárására irányuló erőfeszítések — mert az említett törekvések akarva-akaratlan a nép valóságosabb képének és szemléletének kialakításán munkálkodtak — egyre inkább elvesztek a részletkérdések és megoldások vizsgálatában, az a néhány író, aki a nép sorsát és szerepét a magyar múlt és jelen egészében, a nemzet sorsának történelmi sodrában s mondhatni metafizikai távlatában szemlélte, mindjobban elszakadt a valóságok és lehetőségek nyugodt megítélésétől s a népi világ valóságos képe helyett annak már-már mithologikus látomását idézte fel műveiben. Tudjuk, a nép, mint az érintetlen, elhasználatlan életerő kimeríthetetlen forrása s mint a magyar századok elhanyagolt,, örökből kitudott Hamupipőkéje, már romantikus írónk műveiben is megdicsőül. Petőfi lángoló népbarát forradalmisága közismert s tudjuk, hogy a magyar paraszt-Herkules legtöretlenebb sugárzású szimbolikus képét a rea-

lista Arany alkotta meg. Egy süllyedt és hűtlen korban az ő szellemük hű hordozójaként tűnik fel előttünk Vajda János, ez a harapós és elvadított költő, akinek mély és nagy távlatú népi eszmevitáját csak újabban kezdjük ismét értékelni. S az ő nyomain indul el Ady Endre, aki persze a maga mithikus látomásokkal s gomolygó forradalmisággá! telt költészetében egészen más tájakra jut el, s akit bizonytalannal nemcsak merészség, de tudatlanság is lenne népies költőnek nevezni, de aki mégis a magyar nép sorsának legmélyebb szimbólikájú, legmegrázóbb igazságú s legnagyobb hatású költői képeit alkotta meg modern irodalmunkban.

V.

Szükséges volt ezeket a mozgalmakat, ízlésformákat és ideológiai változásokat legalább fővonásaikban jellemezni, mert hiszen a mai népiesség alapvető formái, eszmeimenetei, munkatervei és politikai elgondolásai nagyrészt itt gyökereznek. Még azoknak a törekvéseknek jó részében is, amelyek tudatosan szembenállnak az annyiszor leszólt, megvádolt és elmarasztalt magyar békevilág eszményeivel, kimutathatók a mi századunk első évtizedeiben összecsapó erők tovább gyűrűző hullámkörei. Az összeomlás s a rákövetkező évek súlyos zűrzavarai, földrengései és földcsuszamlásai természetesen sok helyen elválták vagy eltemették az összekötő utakat, mégis, ma már, midőn a régi indulatok kihűlőben vannak, vagy újaknak adnak helyet, csaknem mindenütt felkutathatók az összefüggések. Az bizonyos, hogy a forradalmak és ellenforradalmak zűrzavaros éveiben sok alapján értékes és hasznos eszme és törekvés keveredett rossz hírbe; a nemzeti közvélemény, a szörnyű megrázkódtatások hideg-lázában szinte máról-holnapra a legellentétebb felfogásokhoz fordult; a népről való felfogása is áttekint-

hetetlen s kiszámíthatatlan változásokon ment át. Akik átérték ezeket az időket, tanúi voltak a nép forradalmi felemeltetésének és letaszíttatásának, város és falu késhegyre menő s kölcsönös kiéheztetéssel harcoló küzdelmének, majd lelkes összefogásának. Ami azonban végeredményben, a korszak lezárultával, világossá lett, az röviden így foglalható össze. A nép tömegeinek teljes szervezetlensége megakadályozta, hogy helyzetében lényeges javulás álljon be; az ő vitorláit duzzasztó szelekkel élni nem tudott s azon rövid közjáték után, amelyben mint a nemzeti megújulás alapját jelentő «kiszgazda» komoly politikai befolyásra tett szert, ismét visszasüllyedt a társadalmi, gazdasági és szellemi önállótlanág hagyományos állapotába. Midőn, a húszas évek végére, a magyar élet restaurációja befejeződött, már inkább csak megmosolygott emlékként élt a magyar közvéleményben a «csizmások» naiv közszereplésének emléke. A történelemben is, mint az élet minden terén, úgy látszik, valóban csak az bíró állandósággal, amit kiküzdöttünk magunknak. A nép pedig, ha ugyan használhatjuk ez esetben is ezt a gyűjtőnevet, ajándékba kapta szerepét s készületlenül mutatkozott arra, hogy meg is tartsa.

Nem kis részben ennek is köszönhető az, hogy a régi Magyarország lassú restaurációjával együtt járt annak a leereszkedő, demofil szemléletnek visszatérte is, amelyről már szóltunk. A húszas évek ízlésáramlatai közt egyébként is érezhető volt egy sajátságos, megújított biedermeier-ízlés térhódítása: a levendula illat, a vidéki kúriák s idilli faluképek megint divatbajöttek; Szaboleska Mihály egyszerre mint a nemzet költője ünnepeztetett, új magyar anekdotakincsek születtek, a Tömörkény-féle tanyai emberek ismét elszaporodtak s Móra Ferenc, bizonytalannal ennek az iránynak legkitűnőbb s erős szociális szempontjai miatt hivatalosan nem is igen méltányolt

képviselője, népszerűségének tetőpontjára hágott. A korszak elismert irodalomtörténetírója, a magyar irodalom jellemző vonásait keresve, elsősorban erre a demotiliára mutatott rá, mint egész irodalmunkat jellemző magatartásra: a magyar író, szerinte, mindig jóságosan és megértően nézett le a népre, bár nem feledte, hogy alsóbb osztályokhoz tartozik a paraszt. De ennek a felfogásnak képviselői azért nem idegenkedtek a paraszti erő dicséretétől sem: így vetítette vissza például a közönség tapsaitól kísérve Gulácsy Irén — Jókait Gárdonyival s Tömörkényvei keresztezve — «az Óserös népi televény»-ről kialakult eszményeket Mohács Magyarországnak világába. A nép effajta szemlélete és ábrázolása köztudomás szerint ma is él és virágzik, ha lassan átszövődik is a mai ízlés megkövetelte erősebb színekkel s ízletekkel. Még az olyanfajta kitűnő írók mint az erdélyiek jobbjai, sem tudják teljesen függetleníteni tőle magukat — Nyíró József elsősorban ennek köszönheti a nála mélyebb s értékesebb Tamási Áronnál jóval nagyobb közönségsikerét. De virágzanak e mégis csak ízléses s színvonalára mindig tartó «úri népiesség» mellett a «városi népiességnek» már szintén ismertetett válfajai is. A nép, tudjuk, az elmúlt évtizedek folyamán megint egyre jobban divatba jött, A magunk magyarságát erősítgetni s kifelé is hangsúlyozni kívánó törekvések és az idegenforgalmi propaganda és divat egyaránt táplálják e külsőséges, vasárnapi, iparművészeti népiességet. Az a vezetőréteg, amely nem mer, vagy nem tud a magyarság igazi sorskérdéseivel szembenézni s amely az egész Európát elöntő új nacionalista áradásban maga is arra kényszerül, hogy felvegye a nacionalizmusok külső jelvényeit és formaruháját, nálunk nem új, egy-egy mozgalom harcaiban népszerűsített szimbólumokat emelt nemzeti jelvényekké, hanem a hagyományos — elsősorban a századvég nacionalizmusa által kialakított — ízlés alko-

tásait tette ismét magáévá. Ez az ízlés pedig, említettük, a romantika s a biedermeier Európa-szerú népszerű s itthon is hatásosan alkalmazható életkép-, népszínmű- és operett-népiességet tette uralkodóvá. S nem véletlen, hogy a valóban ügyes és jó szimatú idegenforgalmi propaganda ugyanezt a színes magyar felhám-népiességet állította kirakatba, számolva azzal, hogy a tömegek nem a valódi országban akarnak utazni, hanem álmaik, hangulataik, irodalmi emlékeik világában. E népiesség jelenségeit nem szükséges felsorolnom, éveken át ez harsogott s harsog ma is felénk plakátokról, könyvek s propagandafüzetek címlapjairól, népszerű mű-népdalainkból és felújuló népszínmű-operettjeinkből; ennek a színeit látjuk viszont erőszakoltan magyaros divatcikkeinkben s ennek kiirthatatlan hatásai akadályozzák meg pl. azt, hogy a Gyöngyösbokréta valóban több legyen, mint idegenforgalmi látványosság, a falu igazi világát eltakaró, sajnos, nem egyszer hamis dísz, csinált virág.

A népies ízlésnek ezeket a változatait egyáltalán nem kellene veszélyeseknek tartanunk, ha nem volnának többek, mint a hasonló nyugateurópai jelenségek: a divat felületen mozgó játékaik, amelyeket senki sem tart többre értéküknél s amelyekkel szemben ellensúlyként ott van a közszellem komolyabb társadalmi iskolázottsága s mélyebb nemzeti műveltsége. Magyarországon azonban, ahol a forradalmak utáni évtizedek folyamán alig volt lehetséges komoly szociális érdeklődés és műveltség kifejllesztése — hiszen aki szociálist mondott, hamarosan szocialistának nézték — rendkívüli veszélyekkel jár e képzetek elterjedése. S ha e kirakat-népiesség azzal terelte el a figyelmet az egyre égetőbb, megoldást váró szociális népi problémákról, hogy a pompázó, boldog népi ünnep képeit mutatta fel a valóság helyett, a másik népszerű szemlélet, a paraszti őserő romantikája, azáltal tévesztette meg a köztudatot,

hogy olyan erők birtokosaként mutatta be a parasztságot, amellyel az soha nem bírt s olyan szerepet jelölt ki számára, amely nemcsak hogy túlméretezett, de teljességgel irreális is volt. Szabó Dezső paraszt-mythológiája lehetett egy rendkívüli tehetség nagy írói teljesítménye, Ady látomásainak felfokozott, romantikus temperamentumú felnagyítása s jelenetezése, bizonyos azonban, hogy a magyar nép világáról, erőiről és lehetőségeiről hamis képet adott. Nagyobb jelentőségűnek látszik nemzetpolitikai publicisztikájának hatása. Az, hogy a válságba jutott magyar vezetőrétegek mögött, mint az igazi magyar múlt őrzője s jövőjének záloga, a közvélemény formálóinak mindig szélesebb rétegeiben tűnt fel a nép, nem utolsó sorban az Ő írói tevékenységének eredménye.

A fejlődés útjai persze itt sem nyílegyeneseek: a gondolatok sokszor csak nagy kerülő után találkoznak a valósággal. Annak a szinte mythikus nagyságú erőnek igézetében, amelyet egyes rajongók a nép világában sejtettek s amelynek divatbajjottét egyes közéleti üzletemberek oly szívesen használták ki, kezdetben a legfantasztikusabb népi elméletek születtek meg. Elég lesz, ha ezek közül csak kettőre utalunk itt: a húszas évek vége felé felbukkant s pár évig tartó viták után végleg elmerült «turáni-szláv parasztállam» eszméire s a harmincas évek elején pusztító «östehetség»-lázra. Ezeknek a kalandos és éretlen jelenségeknek mélyén azonban valóban megoldatlan társadalmi és nemzeti nyugtalanságok feszengtek, olyan erők, amelyek csakhamar más, komoly formában is kifejezésre találtak. Ezen a téren az elszakított területek jutottak először nagy fejlődéstörténeti jelentőséghez. A kisebbségi sorsba jutott magyarság felsőbb rétegei elvesztették mindazt a támasztékot és védelmet, amelyet az államhatalom birtoklása nyújtott nekik; az új helyzetben természetes tápláló talajuk, a nép felé kellett

tehát fordulniuk. Az, hogy a néppel kapcsolatot találjanak, eleven életközösséget teremtsenek, létüknek szinte egyetlen biztosítéka volt. Nem véletlen tehát, hogy a komolyan «számbajövő», új szellemű falumunka eszméi az ő körükből röpöntek fel. A kisebbségi helyzet szűkös és nehéz terepén természetesen csak lassan haladhattak előre, érthető tehát, hogy az új eszmék magyarországi propagátorai, akik, ha nem is minden akadályoztatás, sőt üldöztetés nélkül, de mégis lényegesen nagyobb szabadsággal dolgozhattak, az eszmék kifejtésében és elterjesztésében csakhamar túlszárnyalták őket.

Szabó Dezső paraszt-mythosza mellett ekkorra már az új magyar népies érdeklődés megalapozottabb, realisabb elemei is erőteljesebben hatni kezdtek. Említettük, hogy társadalomkritikusaink legjobbjai már a múlt század végén igen erős kételyekkel kezdték szemlélni a magyar vezető rétegek összetételét és szerepét. Ez a kétely az egyre dúltabb békeévek folyamán csak fokozódott és mindinkább határozott formában kifejezést is nyert. A bírálók közt nem a polgári radikalizmus politizáló intellektüejzeit s az osztályharcos pártok agitátorait találjuk csupán, hanem magának a vezető osztálynak legkitűnőbbjei közül is egyre számosabbat. A magyar uralkodó réteg uralmi rátermettségét illető illúziók elosztásában olyan ellentétes álláspontok képviselői is egyetértettek, mint mondjuk, Prohászka és Móricz Zsigmond. Az összeomlás, a tisztviselőnyomor s a lassú restauráció éveit ez a réteget még jobban meggyöngyítették, anyagi és szellemi függetlenségét rendkívüli módon megcsökkentették, tekintélyét megtépázták. Az az ideológia pedig, amelynek jegyében visszaszerezte befolyását, a Szekfű Gyula által «neobarokkénak nevezett szellem, mindennek volt nevezhető, csak a nép érdekeit képviselőnek nem. Érthető tehát, hogy ő, mint a háború utáni korszak egyik

legőleslátóbb és tárgyilagosabb kritikusa, pálcát tört c rétegek felett s a magyar jövő" felépítésének szinte egyetlen biztos alapját a parasztságban és a falusi iparosrétegben jelölte meg.

Ítélete hosszantartó, alapos és részletes előtanulmányok eredményeként szűrődött le. Aki csak futólag is áttekinti azokat a tanulmányokat és könyveket, amelyek az idevágó kérdésekkel csak a Magyar Szemlében vagy a Szemle köreihez tartozó írók önálló műveiként megjelentek, tanúja lehet annak a fejlődésnek, amelynek folyamán a magyarság társadalmi szerkezetének súlyos, megoldatlan problémái újra tudatosulni kezdenek s az elhanyagolt, méltatlan körülmények közt élő s a hagyományos formák közül minden pillanatban kitérésre készülő nép megint a közérdeklődés homlokterébe lép. Ennek a csoportnak erő kifejtése — természetesen a körülmények és a tárgy szabta különbségekkel — sokban emlékeztet arra a munkára, amelyet Bartók Béla és Kodály Zoltán a zene területén végeztek. Ez a két nagy művész és kutató a meglévő népi kultúra szigorúan módszeres felkutatásával kezdte, s ha céljuk és erőfeszítésük eredménye a magyar zene megújítása volt, kiindulópontjukul nem a nép önkényesen, lírai személyességgel felidézett látomása szolgált, hanem a valóság elfogulatlan megismerése. Ők, miként egykor irodalmunk nagy klasszikusai, a népzeneél szerves alapjává tették a nemzeti zenének: nem kizsákmányolni, de kifejlődéshez segíteni akarták a népzeneben szunnyadó nagyszerű nemzetépítő erőket. A Szekfű Gyula által képviselt törekvések ugyanerre törekszenek társadalmi és politikai téren. A magyar nép helyzetének lassanként kialakuló pontos képe elsősorban nekik lesz köszönhető.

Bizonyos, hogy munkájukkal nem állnak egyedül. Az ő szakszerűbb, szárazabb, fékezettebb és halkabb hang-

juknál messzibbre ható visszhangot vert annak az írói csoportnak szava, amelynek tagjai a szellem és társadalom különféle tájairól verődtek ugyan össze, de első nemzedéki összefogásuk jelszavává a nép ügyéért való küzdelmet választották. A művek, amelyeket írtak, a viták, amelyeket felkavartak, e körben legalább is, bizonyára jól ismertek: az «új népiesség» s a «falukutatás» kérdéseiről van szó. A változó szerencséjű és heveségű harcok összefoglaló ismertetése — a Bartha Miklós Társaság ankétjeitől kezdve Illyés Gyula «Pusztulás» című cikkén, a Márciusi Front kiáltványain, a «Válasz» című folyóiraton s a körülötte elszaporodó lapok során át a falukutató monográfiák félbeszakadt sorozatáig — túlnő ezeken a kereteken. Az eredmény viszonyainknak megfelelő mélységű és tartósságú volt. A most folyó nagy háború előestéjén joggal írhatta a fiatalok egyike: ha politikus szóra nyitja a száját, az ő szavaikat ismétli. Jelszavaik nagyrészt valóban a kormány hivatalos programjában látták viszont. A program megvalósítását azonban megakadályozta — ezúttal a háború kitörése s az országos politika sok más égetőbbnek tartott kérdése.

Ezen a területen az irodalom nagyjából elvégezte, ami reá tartozott. A kérdés általános vonatkozásairól ma már újat mondani alig lehet. Most a részletekbe menő szakmunkáé s az eszméket megvalósító cselekvésé a szó. Az irodalom, amely megtette szolgálatát az időnek, időtlen üszmenyei: a szépség s a költészet felé kell hogy forduljon ismét. S ha eddig azt láttuk, hogy a nép ügyét képviselő írók javarétege valóban döntő befolyást gyakorolt a magyar közvélemény alakulására, most azt kell megállapítanunk, hogy a tiszta irodalom területén is értékeset alkotott. A népiesség, mondtuk, Magyarországon sohasem volt csak irodalmi divat: legújabb mozgalmaiban is mély társadalmi változások tükröződnek. A magyar

nép egyes rétegei már a XIX. század végén erős emelkedésnek indulnak; a kor egyik kutatója legutóbb az egész modern magyar irodalmat mint a feltörő népi erők diadalmas ellenforradalmát igyekezett érthetővé tenni. Ha ez a felfogás a maga egészében nem helytálló is, bizonyos, hogy modern irodalmunk jelentős írói között ismét nagy számban találkozunk a parasztság képviselőivel. A félpaszty származású Móricz Zsigmondtól Erdélyi Józsefen és Tamási Áronon át Illyés Gyuláig hosszú a sor. A származás persze önmagában még nem jelent semmit, parasztírók úrrálételének csodálatos példáit láthatjuk éppen napjainkban is. Ezeknek az íróknak származásánál fontosabb az, hogy nem asszimilálódtak a vezető rétegek társadalmi és irodalmi szépségeszményeihez. A maguk világának színeit hozták tehát, vagy ami még fontosabb, a maguk világának szemléletét és kifejezőmódját. Nemcsak a népélet képeit, a népnyelv friss ízeit, hanem elsősorban a nép forma- és szimbólumteremtő képzeletjárását; nem az anyagot tehát, hanem a szellemet. Móricz Zsigmond könyveiben még inkább a tárgy népiessége áll az előtérben, bár tagadhatatlan, hogy az új, igazi, belülről épülő s a szellemben fogant új népiesség felé is ő tette meg az első döntő lépéseket. Illyés Gyula viszont, az új nemzedék népi származású s ihletésű tagjai közül talán a legmesszebbre jutott el a népi képzeletjárástól a magas irodalom éppen nem népies rétegeibe. Az új népiesség legteljesebben s legegyneműbben népi alkotásait érzésünk szerint Erdélyi József és Tamási Áron alkotta meg.

VI.

A nép, ismételjük, divatba jött Magyarországon. Ez a rajongó érdeklődés amennyi jót jelent, annyi veszélyt is rejt magában. Nálunk hamar elsimulnak a divatok és

Szász párnahéj, piros pamut. Erdély.

Árva Bethlen Kata úrasztali térítője 1735-ből. Olthévíz, ref. egyház.

nagy szerencsétlenség volna, ha a rengeteg fogadatlan prókátor lejártná a nép ügyét. Mert hiszen, amint láttuk, a népiesség nálunk valóban nemcsak irodalmi kérdés, mint mondjuk Franciaországban a «populizmus» s nemcsak pártpolitikai eszköz, mint Németországban a parasztrasszizmus. Ha nincs is teljesen igaza Illyés Gyulának, hogy népiesség Magyarországon «nem kérdés, hanem állapot», ha van nemzeti létünknek más nagy problémája is elég, bizonyos hogy a nép milliós tömegei a magyarság legfontosabb rétegét alkotják, hogy problémáinak megoldását nem csupán a szociális lelkiismeret parancsolja, hanem a nemzeti érdek is. Éppen azért van rendkívül nagy szükség arra, hogy ebben a kérdésben elfogultság nélkül, tisztán lásson az a réteg, amely tehet s amelynek tenni kötelessége ezen a területen. A kérdés publicisztikai oldala már nagyjából meg van oldva, a következő lépés: az ideológia áttekinthető rendszerezése és propagálása, a részletekben elmélyedő aprómunka és mindenek előtt a gyakorlati rendszabályok végrehajtásának megkezdése.

A nép megindult s a nemzet veszélyben van, aki szereti a pathetikus mondatokat, így foglalhatná össze a lényegét. A nép elindult s nem tudni hova. A vidéki élet minden ismerője, a népdalgyűjtő diáktól a társadalmi helyzetet vizsgáló szociográfusig, egyformán arról ad hírt, hogy a magyar falu hagyományos, zárt rendje felbomlóban, szokásai, művészetének s költészetének emlékei veszendőben vannak. A népművelő előadásokat roppant tömegek keresik fel, az újságolvasás, könyvolvasás soha nem látott mértékben terjed, a rádió a falvakban talál leghívebb hallgatókra: a nép szeme a városokon, vágyai nem állnak meg már a falu határánál. Ki lesz a vezetője? Bizonytal az, aki ismeri s aki a mozgásban levő tömegeknek elfogadható célokat tud mutatni. Mert, úgy látszik, a megindult

folyamatot most már csak erőszakkal lehetne megfékezni, nem széplelkű agitációval. Az a művészet, műveltség vagy magatartás, amelyet kívülről diktálnak rá s amelyet nem itat át vágyai, érzelmei, forró áramaival, mindig csak kosztüm lesz a falun, nem természetes viselet. Az egész Gyöngösbokrétá s a belőle kinövő «magyar, ápolj nemes hagyományaidat»-mozgalom ezért nem lehet soha a népi világot komolyan átformáló erővé. A nép nem népieskedni akar, hanem városiasodni, vagy nevezzük szebb régi szóval, polgárosodni. Iskolára van szüksége és kenyérre. Arra, hogy a modern életben eligazodjék, hogy olyan vezetői legyenek, akiket a magáénak érez. Az európai távlatú és népi gyökerű, történelmi magyar műveltség részesévé, az ország ügyeinek intézésében befolyással bíró rétegek tagjává kell tenni; hagyományaiból azt, amit értékesíteni tud, magától is megőrzi és régi életformái, szópségeszményei helyett, amelyeket időszerűtlennek érez, nem éri majd be úgysem a nagyvárosi műveltség hulladékaival.

Hogy a magyar vezető rétegek körül is egyre több súlyos probléma merül fel, azt sem kell e helyen különösebben hangsúlyoznom. A magyarság szellemi esszenciáit, történelmi útjának tanulságait, jelenének roppant társadalmi s szellemi szakadékait vizsgáló tudományok, amelyeket éppen napjaink szorongó, tájékozódást kereső aggodalma szeretne egységes «magyarságtudománnyá» összefoglalni, egyre erőteljesebben mutatnak rá a nép világára, mint a történelmi gyökerű magyar magas műveltséget kiegészítő, kimeríthetetlen s sajnos még alighogy feltárt nemzeti erőforrásra. De mit tanuljunk hát a néptől? kérdezik joggal azok, akik az európai magas műveltség elsajátítását tartják erőfeszítéseik méltó végcéljának. Megkérdezhetnék ezt persze azok is, akik meg a magyar műveltség alfáját és ómegáját egyaránt a paraszti világ értékei közt keresik. Ha valahol, ezen a ponton

szükséges, hogy elfogulatlan valóságérzéssel közeledjünk a kérdéshez. Tudnunk kell, hogy nem minden érték, ami népi, minthogy az sem mind érték, ami nyugati. Bizonyos, hogy a népi műveltség, művészet és költészet nagy magyar értékeiről nem mondhatunk le, sőt magas műveltségünk megújulását s gyökeressé tételét csak ezek felhasználásával remélhetjük. De pusztán csak a népi műveltségre építeni, annyit jelentene, mint visszasüllyedni valamilyen vegetatív ősállapotba. A magyar népi műveltség — minden Szabó Dezsőn nevelődött parasztythosz vagy frobeniusi tanokon felbátorodott mélykultúra-misztika ellenére is — csak a magyar magasműveltséggel együtt teljes értékű és életképes. Ez történelmünk tanúsága, ez nagy klasszikusaink tanítása s ez az új népiesség legjobb képviselőinek meggyőződése is. «Pártban nem tudnék megmaradni semmiféleben, de boldog otthoniassággal állnék e megindítóan bölcs és hős férfiak sorában — írja Illyés Gyula paraszt rokonairól — egyik kezemmel az ő jobbjukat fognám, úgy, hogy közben a másikkal egy percre sem ereszteném el Pascalét, mindazokét, akik tekintetüket rád vetették, ó változásaidban — kanyargásaidban is mindig egy irányú Örök Igazság». Arany János, vagy Petőfi, a magyar népiesség e legnagyobb alakjai sem mondták volna ezt másképpen.

Keresztury Dezső.